

TÜRK FOLKLO ARAŞTIRMALARI

MAYIS 1971

İÇİNDEKİLER :

- Türk Süslemesini Yaşatan Eller Lerzan ÖKE
Örtülü'de Halk Takvimi, Çevre Ağzı v.s. Dr. M. F. KIRZIOĞLU
Konya'da Eski Kış Gecesi Eğlenceleri Selçuk ES
TRT'nin Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri — Ankara El Sanatları Derneği'nin İstanbul'daki Sergisi — Folklorumuzun Bugünkü ve Gelecekteki Sorunları Adlı Konferans — Ankara Olgunlaşma Enstitüsü'nün İstanbul'daki Defilesi İhsan HİNÇER
XVII. Yüzyılda Osmanlı Ülkesinde Çalgılar (I) Doç. Dr. M. Kemal ÖZERGİN
Azarbaycan Dastanları: Kerem İle Ashı (II. Ciltten) Nejat BİRDOĞAN
Malatya'da Yorum ve Anlamlar Ahmet ŞENTÜRK
Aras Boyu Ozanlarımızdan : Dede Kasım Nizamettin ONK
Halk Ozanlarımız ve Şamanlar Muzaffer UYGUNER
Yumurta Yağı ve Kullanıldığı Hastalıklar Doç. Dr. Zeki BAŞAB
Åşık İshak Kemal'i de Kaybettik Fikret TÜRKMEN
Yalvaç'ta Ayak Kösteğini Kesme Töreni A. Türabi TÖTÜNCÜ
Çorum'un Cevizli Köyünden Mâniler Nermin KELEK
Divriği'den Bir Masal: Bulgarağa M. Sabri KOZ

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI: 262

KURUŞ: 125

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAN HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

129

Şiddetli baş ağrılarına karşı

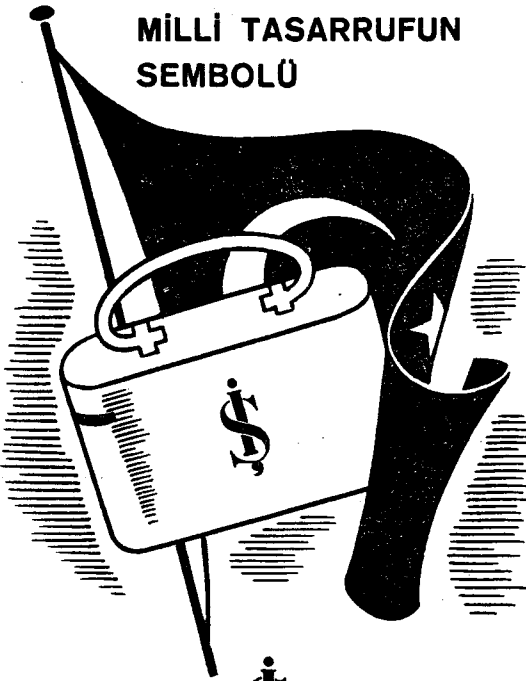
OPON

OPON
KULLANINIZ

OPON, baş, diş, adale, sinir, lumbago, romatizma ağrılarını teskin eder
OPON, bayanların muayyen zamanlardaki sancılarında faydalıdır
OPON, günde 6 tablet alınabilir

(Yeni Ajans : 1526 - 50)

MİLLİ TASARRUFUN
SEMBOLÜ

TÜRKİYE \$ BANKASI

paranızın... istikbalinizin emniyeti

(Folklor : 51)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949
AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ
SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

No. 262

MAYIS 1971

YIL : 22 — CİLT : 13

Türk Süslemesini Yaşatan Eller

Yazan : Lerzan ÖKE

"Türk Süsleme Sanatları"nı koruyan bu ellerin babası Ord. Prof. Dr. Süheyl A. Ünver, 35 senede meydana getirilerek ilk defa, "Yapı ve Kredi Bankası Sanat Galerisi" nde açılan sergi için :

"— İşte, benden sonra bu millî davamızı, onlar devam ettirecekler ve deformasyona uğraması tehlikesi ile karşı karşıya kaldığımız ve hattâ diğer milletlerin, bizim kendi öz sanatımızı kendilerine mal etme işgüzarlığına bile karşı çıkıp, Türk Minyatürü ve El Sanatları'mızı bilinçli bir şekilde koruyacaklar", demektedir.

Serginin asıl gayesini teşkil eden, millî bir esprisi ve anlamı olan bu sanatımızın henüz bozulmamış şekliyle Türk Sanatseverlerine gösterilmesi ve yeni yetişen sanatçılarımızın da, Batıyı taklit etmeye kalkmadan evvel, kendi öz derinliklerimiz ve zenginliklerimize inerek, bu noktadan çıkış yapmaları fikri, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Bu eser ve denemelerle açılan sergide özellikle, minyatür, tezhip, cilt işleri, halî desenlerinin tezhip ve süsleme olarak kullanılması, çini desenleri, seramik, tahta işleri yer almakta ve bunların yapıış şekilleri, serginin birinci vitrininde en ufak noktasına kadar belirtilerek, san'attan pek az anlayan bir insanın bile kolayca anlayacağı şekilde uyarıcı bilgi verilmektedir.

Dr. Süheyl Ünver, 14 yılını verdiği Güzel Sanatlar Akademisindeki hocalık hayatına, 35 yıldan beri de önceleri Topkapı Sarayında bir "NAKİŞHANE" olarak kurduğu atölyede devam etmiş ve bilâhare de özel atölyesinde yüzlerce talebe yetiştir-

miştir. Bugün ise, bu davayı sonuna kadar yürütebilmiş olanların sayısının sadece "40 kişi" oluşları düşündürücüdür.

Bugün İsfahan'da 50, Pakistan'da yüzlerce atölye varken, Türkiye'de bir tek, ki o da Süheyl Ünver'in şahsî gayretiyle ayakta kalabilmiş atölye, tabii ki hakiki ihtiyaca cevap vermiyecektir. Belki de yukarıda bahsi geçen 40 kişi zamanla 20 ye düşecektir. Bütün komşu ülkelerimizin atölyelerinde halen yer alan "Türk Minyatür ve El Sanatları"na Millî Eğitim Bakanlığı'nın bigâne kalışı ise acıklıdır..

Başlıbaşına bir Akademi kurulmasına ihtiyaç gösterecek, kadar zengin ve geniş olan Türk Minyatür ve el san'atının, hiç değilse Güzel Sanatlar Akademisinde değerli bir kol olarak yer alması icap eder. Kaldı ki, 1936 senesinde Güzel Sanatlar Akademisinde böyle bir atölye olduğu gibi bu atölyeye bağlı muhtelif kollar da vardı. Sedef kakma işleriyle ün salmış SEDEFKAR VASİF BEY'in, Sedef atölyesi profesörü olduğunu hatırlamak ve bunu bir misal olarak vermek verinde olur ka-
naatındayım...

Yine sergide yer alan ve Osmanlı yazı san'atının klâsik öğretim yolu ile yetişmiş, halen 90 yaşında bulunan Necmettin Okyay'ın öncülüğünü yaptığı EBRÜ san'atı da yavaş-yavaş kaybolmak üzeredir. Halbuki, daha ziyade cilt kapaklarının iç yüzü ve levha kenarları gibi yerlerde kullanılan ebrü için, 1912 de Londra'da F. R. Martin tarafından Türk İnan Hint minyatürü ve Pentürleri hakkında yazılan kitabın, 2 inci cildinin 231 numaralı resim

FILİZ FILİZ FILİZ FILİZ FILİZ FILİZ

Filiz
ÇAYI

T. C. TEKELİ MARESİ

(Basın : 60280 - 52)

ANADOLU BANKASI
SİZİN EŞİNİZİN
ÇOCUKLARINIZIN
Kısacası
AİLENİZİN BANKASIDIR

(Folklor : 53)

Erzurum'un Şenkaya İlçesi Merkezi Örtülü'de :

Halk Takvimi, Çevre Ağzı, Yemiş, Ağaç ve Ot Adları

Yazan : Dr. Kurzoğlu M. FAHRETTİN
Erzurum Turizm ve Tanıtma Derneği Üyesi

Eskiden Çıldır (Ahıska) Eyaleti'mizin Oltu Sancağı'na bağlı olup, Oltu ile Allahüekber Dağı arasında bulunan Örtülü köyü, Topkapı Sarayı Oğuznâmesi'nde geçen "Ban-Hisarı" (Penek-Kalesi) kesiminde ve Penek Kazâsı köylerindendi. 1878 - 1918 arasında Kars'ın Oltu Sancağı'nın Kosur Bucuğı'na ve 1921 - 1925 arasında da Ardahan İl'i'nin Oltu Kazâsı'na bağlanan bu köyü, 1925 te Oltu ile birlikte Erzurum'a bağlandıktan sonra, buradan yetişme Millî Mücadele kahramanlarımızdan rahmetli Hüseyin Sırrı KÖYÜ (1895 - 1958) komşularına öncülük ederek, önce temiz, bakımlı ve çarşılı-pazarlı, belediye bir köy, sonra bucağın merkezi, 1946'da da ilçe merkezi yaptırmıştır.

1917 - 1920 yıllarında Ermeniler ile Kars ili halkımızın yaptığı mücadelede en önde gelen fedakâr ve yiğit halk kahramanlarımızdan olan rahmetli Hüseyin Sırrı KÖYÜ'nün 31 Ocak 1971 günü Örtülü'de yapılan ölüm yıldönümünü anma törenine, çağrılanlar arasında bulunmadan faydalananak, Çoruk boyunun Allahüekber Dağı eteğindeki bu eski ve yol uğrağından uzak iken köklü geleneklerini saklayan Örtülü/Şenkaya yerlilerinden, halkbilgisi derlemeleri yapmaya çalıştık. Bütün Çoruk ve Yukarı-Kür boyları Türkleri gibi, Kıvçak/Kuman Ağzı özelliklerini yaşatan Örtülü, 1946 da ilçe merkezi olmasına rağmen, eskiyi gibi ekincilik, bahçecilik ve daha çok hayvan beslemekle geçinen yerli ailelerin oturduğu bir yerdir. Fakat, artık ilçe yaşayışı, başta kız ve oğul çocuklarını okutmaya pek hevesli ve çok da okumuş, aydın yetiştiren Örtülü, bugün Lisesi, Halk Eğitimi Merkezi, Kütüphanesi ve 3700'ü aşkın nüfusu ile artık gittikçe şehirlileşmeye yüz tutmaktadır. Bu yüzden, en yaşlılardan derlediğimiz aşağıdaki bilgi ve sözlerin, büyük değeri vardır.

altındaki "TÜRK EKOLÜ" ibarelerine rastlarız. Bu vesika da bize, ebrû'nun aşığı yukarı 4,5 asırlık bir maziye sahip olduğunu bildirmektedir...

I — Halk Takvimi Bilgileri

Oniki ayın yerli adları şöyledir : 1) Mart/Döltökümü (Kuzulama-ay), 2) Ab-ril/Çiftay (Çifte çıkılır, ekin ekilir), 3) Mayıs/Yağmur-Ay, 4) Kirez (Haziran), 5) Vartever/Vartiver/Çayır-Ay (Temmuz), 6) Kokmuş-Ay (Ağustos), 7) Kâşos/Kâşus (Eylül), 8) Kharman-Ay (Ekim), 9) Gezel-Ay (Yaprak-Dökümü), - Koçay (Koç-Katımı) (Kasım), 10) Karakış (Aralık), 11) Zemheri (Ocak), 12) Gücük (Şubat).

Atalar sözü ve deyimleri :

"Korkma Mard'ın kışından
Kork, Abril'in Beşinden.
Yolcu yoldan eder
Öküzü ayırır eşinden."

Bu yüzden, "Eski-Hesap Abril'in Beşi" (şimdiki: 18 Nisan), sayılı fırtına günüdür: yola çıkılmaz, çift için tarlaya varılmaz.

Mart'ta doğan erkenci kuzulara "Paç" denir, "Beş-Abril" de doğanlara "Dölbâşı" denir. Eski-Mart'ın dokuzunda Leğlek-Kararı yağarken, ilk leğlekler görülürken, o gün yılın falına bakılır: eğer leğlek, ağzında "kulçuk" (başak) getirmişse, ekinler bol olur; eğer "kanlı-çaput" (bez veya eski kumaş parçası) getirirse, o yıl savaş olacağına inanılır.

"İki (yılı) éyi géderisa", Leğlek-Gelişinden sonra Çifte-Çıkılır; dağ köylerinde, Abril-Beşinden sonra Çifte-Çıkılır ve 18 gün ekilir. Atalar demişler ki :

"Mard-ekini, merd olur,
Abril'in ki derd-olur."

Yani, Martta ekilenler, zamanında biçilip, harman edilir; Abril (Nisan) ayında ekilenler, geç yetişeceğinden: ya üşür, ya da geciken harmanı yağış altında kalarak, vaktinde tahıl içeri alınmaz, islanıp çücererek, zayı olup, sahibine derd-olur.

Kış ayları için de atalar demiş ki :
"Karakış (Aralık), kara çıkar (pek kar yağmaz, yollar karadır),
Zemheri (Ocak-Ay), bive çıkar/kuru çıkar (bir kararda olur, su donar),
Gücük (Şubat), azdır (28 gündür, kısadır),

ARAŞTIRMALARI

Mart, yazdır (ilkbahardır).
Eskiden sürü sahibi Ağalar, çobanı Abril-Beş'inde tutar, kesim keser; Karakış'ın Onikisi'nde (25 Aralıkta) Nakhur-Kovan'a kadar çalıştırır. "Koç-Katımı, Ab-ril'in Beş'inden 150 gün sonra (18 Eylül-de) başlar."

Örtülü ile çevresine, yağmur kuzey-doğudaki Göle ilçesi yönünden gelir, bulutlar güneyde Muş'a doğru gidince de, yağış yağmaz. Bu yüzden şu deyim yaygın olarak söylenir :

"Bulut Göli'ye, dön-gel geriye,
Bulut Muş'a, reşber işe."

II — Çevre Ağzı Özellikleri

Örtülü, 150 - 200 yıl öncelerine değin, Allahüekber dağının her yanı gür çam ormanları ile kaplı iken, bu köyün yeri de çok sık ormanlık olduğundan hiç güneş görmezmiş; bu yüzden "Örtülü-Orman" adı ile tanınmış; geleceği düşünmeyen bileklerin Baltası ve yüreklerin keçisi, burarlarda ormanı bitirip seyrekletirmiş; bugünkü çamlıklar, pek yamaç ve balkanlık yerlerde kalmış. Ancak Allahüekber'in kuzey yamacında Göle'nin "Karanlık-Meşe" sinde, vaktiyle "Örtülü" ye bu adın verilmesine sebep olan sıklıktaki gibi gür çamlık kalabilmiştir. Örtülü halkı, akan suları Hazar Denizi ile Karadeniz ayrımına bölünen Allahüekber Dağları (3114 m.) doğusuna "O-Yüz" (Öte-Yüz) veya "Kars-Çukuru", batısına ve kendi yönlerine de "Oltu-Çukuru" ve "Penek" diyorlar. Halk coğrafyasındaki bu "O-Yüz" deyimini, çok eski ve Ortaasya'daki atalar yaşayışından gelen bir hâtiraya göre verilmiştir.

1068 de Sultan Alp-Arslan'ın Fethi ile Selçuklu ülkesine katılan Oltu ve çevresi, 66 yıl böyle kalmıştı. Bu arada, Erzurum'daki Saldukular, Oltu güneyindeki güzel ve bugün de sağlam duran tek kümbetli "Zinnüni-Mısrî Hazretleri Türbesi" ni, Artvin güneyindeki Sırja/Zeytinli köyünde de, Çoruk sağındaki Çifte-Kümbetler'i yapmışlardı. Fakat, Hazar Denizi doğusunda İslâm Selçuklu-Oğuzları'na düşman olan Şaman-Kıvçak/Kumanlar, Sultan Sencer'in Sırderya güneyine yayılmalarına engel olması yüzünden batıya göçmüş ve güçlü bir kolu da 1118 de Tiflis kuzeyindeki Daryal-Geçi'ni aşarak, Kür ırmağı boylarına yayılmaya başlamıştı. 1080 Haziran'ındaki Kol/Posof Meydan Savaşından beri Küta-

ys'ta küçük bir Ortodoks Apkaz-Gürcü Kırallığı halinde Selçuklular'a tâbi yaşayan Bagratlılar, Kafkas Dağları kuzeyindeki Kıvçak-Hanı'nın kızı ile evlenip, onları Ortodoks-Hıristiyan yaparak, düşmanları Selçuklular aleyhine savaşmak ve Selçuklular'dan alınacak topraklara yerleşmek üzere, 45.000 Kıvçak/Kuman atlısını, âileleriyle birlikte Daryal'dan geçirerek güneye getirtti. Tiflis ile Borçakı kesimini Selçuklular'dan zapteden bu Kıvçaklar, 1124'te Ahıska - Ardahan - Göle - Şavşat - Arçın - Ardanoç - Oltu - Tortum kesimlerini de alarak, yurtsuz âileleriyle birlikte (onikişerden yarım milyondan çok nüfusla) gelip bu sınırboylarına yerleştiler ve Bagratlı Kırallığı olan enişmeleri IV. David'e (1089 - 1125), Tiflis Vilâyetini bağışladılar. İşte bu yüzden, 1124 yılından beri Ahıska'dan Tortum'a kadarki yerlerin Türk ahalisi, hep Kıvçak/Kuman Ağzı ile konuşmaktadır.

Zamirdeki Birinci-şahsa "Ban" (Ben) ve ikinci-şahsa "San" (Sen) diyerek E leri A biçiminde söyleyen, "Yer" (Yor) ekini kullanan ve sesli ile başlayan sözlerden birtakımı başına "H" sesini katan, "D" leri daha çok "T" ye çeviren ve sesliyle biten birtakım sözlerin sonuna da "Y" ekliyen bu Kür-Çoruk Kıvçakları'nın en temizi Posof-Şavşat'ta yaşayan Ağız-Özelliklerini, Örtülü'de de bulmaktayız: Çatan/Çeten (sepetli saman arabası), Sas/Ses, Saslam-yer/Sesleniyor, Dada/Dede (ağabeyi ve Apa/Efe anlamına), Anay/Ana, Babay/Baba, Bécarmâ/Becerme, Döğnak/Döğnek (yol ve kar yığını için), Eğlanmakh/Eğlenmek, gibi. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden Asistan Turgut ACAR Bey, Çoruk boyları ağzı arasında Şenkaya'yı da derlemektedir. Umarız ki, buradaki Kıvçak/Kuman Ağzı özelliklerine daha bol ve türlü kollara ayrılabilen örnekler tesbit edecektir.

III — Yaban-Yemişleri, Ağaç ve Ot Adları

Bir çevrede yaban-yemiş, Ağaç-Çalı ve Otlar'a verilen adlar, uruk ve boyların tesbitine yarar. Örtülü ve Şenkaya çevresinde-tesbit edilen bu gibi adlar, yukarıda işaret edilen Kıvçak/Kuman uruğu bölgesindekilere uymaktadır. Bunları dört kolda topluyacağız :

A) Yaban-Yemişleri: 1 — Aloş (Yaban-Eriği/Aluç), 2 — Banta/Banda (Ya-

TRT'nin Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri

TRT'nin 1970 yılında düzenlediği Kültür, Sanat ve Bilim Ödülleri Sistemi'nin uygulanması 27 Şubat 1971'de tamamlanmıştır. Folklorla ilgili konulara ait sonuçlar şöyledir :

Çağdaş Türk Hafif Müziği : Yalçın Tura : 2 Başarı Ödülü, 2 mansiyon. Fikret Kızılök : 1 Başarı Ödülü. Canan Akın : 1 Mansiyon.
Geleneksel Türk Halk Müziği Çalgı Metodu : Sina-

si Özel: Telli Çalgılar Metodu Başarı Ödülü (Bağlama Metodu ile).

Çağdaş Türk Sanat Müziği: Sabahattin Kalender: Başarı Ödülü (Orkestra Süiti), Yalçın Tura : Büyük ve Başarı Ödülü. Canan Akın: Büyük ve Başarı Ödülü (Çok Seslendirilmiş Halk Türküleri ile).

Geleneksel Türk Halk Müziği ve Bilimsel Araştırmaları : Dr. Gültekin Oran-

Yazan : İhsan HİNÇER

say: Başarı Ödülü (Türk Halk Müziği Ezgilerini Çözümleme Yöntemi ile).

Bu dalların seçici kurullarında: F. Anlar, E. Berker, S. Bertuğ, R. Kar, İ. Usmanbaş, İ. Baran, M. Fennmen, C. Orhon, B. Tarcan, G. Oransay, H. Şimşek bulunmuştur.

Toplumumuzun Kültür Kaynakları ve Çağdaş Türk Kültürü dalına gönderilen eserlerden hiç birine ödül verilmemiştir.

★

ANKARA OLGUNLAŞMA ENSTİTÜSÜ'NÜN İSTANBUL'DAKİ DEFILESİ

Ankara Olgunlaşma Enstitüsü İstanbul Verem Savaşı Derneği Erenköy Preparatoriyumu Koruma ve Yaşatma Derneği adına Perapalas oteli salonlarında bir defile düzenlemiştir.

Defilede değişik 61 kıyafet sunulmuştur. Davetliler tarafından büyük ilgi ve hayranlıkla izlenen defilede elbiseleri mankenlerden Sema Arabacı, Gezin Sayınsoy, Alev Yenerim, Fatma Kayacan ve Ceyda Alev Alevok sunmuştur.

Kreasyonlarının güzelliği kadar enteresan adları olan kıyafetlerden "Ankara kalesi", "Trakya güzeli" ve "Anadolu başları" adlı üç millî kıyafet orjinal aslılarından kopye edilerek işlenmiştir.

(Diğer folklor olayları 5069 nu sayfamızdadır).

Osmanlı Ülkesinde Çalgılar

— I —

Yazan: Doç. Dr. M. Kemal ÖZERGİN

GİRİŞ

Türk musikisinde kullanılmış çalgıları belirtmek için istifade edilecek yazılı kaynakların başında, Evliya Çelebi'nin ünü eseri gelir. Onun değerini anlatmak için, Seyahat-nâme'de 95'den fazla çalgı hakkında bilgi verilmiş bulunduğunu belirtmek yeter. Bu sayı, diğer kaynaklardakinin en az bir katıdır. Evliya Çelebi, sadece musiki alanında değil, XVII. yüzyıl Osmanlı ülkesi ve Türk kültürünün folklor, etnografya, tarih, coğrafya, dil-bilim, güzel-sanatlar v.b. alanlarında da çeşitli ve zengin bilgiler toplamış dev bir yazardır. Kendisi de bir musikiçi olduğu için, çağının musiki hayatı, mensupları ve çalgıları üzerinde pek çok bilgi vermiştir. Ancak, ne yazık ki, onun büyük eseri henüz metin tenkidi yoluyla hazırlanarak, ciddi bir şekilde basılmadığı gibi, yukarıda saydığım çeşitli konular üzerinde de yeterince incelemeler yapılmamıştır. Bu sebeple eseri, başta gelen kaynaklardan biri olduğu halde, Türk musiksini tarihi araştırmalarında tam manasiyle istifade edilememiştir.

Bu derleme ve incelemenin gayesi, Evliya Çelebi'nin eserinde bulunan çalgılar ile ilgili bilgileri, metnin elyazmalarından tenkidli bir şekilde işleyerek, bir araya toplamaktır. Bunlar, ancak ilmi bir yol ile hazırlanıp, üzerinde incelemeler yapıldıktan sonra, Türk çalgıları tarihi çalışmalarında kullanılabilecek bir duruma gelecektir. Bu yoldaki bir çalışma, ilk defa İngiliz müzikoloğu Dr. Henry George Farmer (1882 - 1966) tarafından yapılmıştı (1). Dr. Farmer incelemesinde, Seyahat-nâme'nin elyazması ancak bir nüshası (Londra'daki The Royal Asiatic Society Ktp., nr. 22 - 23)'ni kullanmış, onun yanısıra Von Hammer-Purgstall'ın seçerek yaptığı İngilizce çevirisi (2) ile metnin İstanbul baskısına (3) da bakmıştır. Halbuki bu iki kitap, yetersiz ve yanlış bol olmaları sebebiyle konuyu daha karışık bir duruma sokmuşlardır. Dr. Farmer'in incelemesinde çalgılar; 1. Sonorous Substances [ses çıkaran cisimler], 2. Vibrating Membranes [Titreyen derliller], 3. Winds Instruments [Nefesli çal-

gılar] ve 4. Stringed Instruments [Telli çalgılar] gibi dört bölüm içinde sınıflandırılmış ve Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler de pek kısa bir şekilde özetlenmiştir. Onun, bütün bu çalgıları, hepsi Türk musikisinde kullanılmış gibi, "Turkish instruments of music (= Türk çalgılar)" diye adlandırması da yerinde olmasa gerektir. Dr. Farmer'in incelemesinde, yanlış okunmuş adlar, doğru olmayan tanımlamalar ve hatta alınmamış çalgılar vardır. Buradaki derlemede, ilgili metinler İstanbul kitaplıklarında bulunan beş elyazmasına dayanılarak hazırlandı ve hiç bir kısaltma yapılmadan verildi. Üzerinde durulan konunun, bu şekilde daha sağlam bir temele oturtulduğunu ve değişik bir yolda işlenerek, yeni bir merhale aldığını sanıyorum.

A. Evliya Çelebi (1611 - 1682)

Evliya Çelebi, XVII. yüzyılın ünlü seyyahı ve değerli bir yazardır. 1611'de İstanbul'da doğdu. Aslen Kütahyalı bir soydan ve Saray Kuyumcu-başısı Derviş Mehmed Zillî Ağa (1534 - 1648)'nin oğludur. Orta derecede bir öğrenim gördü. 25 yaşında iken, 1636 Mart'ında Saray'a alındı. Enderun'da bulunduğu iki yıl içinde, musiki, güzel yazı ve bazı ince zenaat da öğrendi. Ara-sıra Sultan IV. Murad Han (1623-1640)'ın huzuruna çıkarıldı. Saray'dan çırağ edilince (Mart 1638), Sipahi Ocağı'na verildi. Büyük istek duyduğu gezilerine, bir rüyâ hikâyesi ile, önce İstanbul içinde başlamıştı (Ağustos 1630). İlk on yılda, büyük şehir karış-karış gezerek derlediği bilgiler, şimdi İstanbul ve Türk kültürü için mühim bir kaynak değeri taşır. 1640 Mayıs'ında, 29 yaşında iken başladığı ve 42 yıl süren dış gezilerinde, Osmanlı ülkesi'nin önce doğu, sonra batı kesimlerinde eksiksiz denecek bir şekilde dolaştığı gibi, arada Safevî Şahlığı (1655) ile Avusturya İmparatorluğu başkenti Viyana'ya (1665) kısa ziyaretler yaptı. Ordunun bazı seferlerine de katıldı. Bu 42 yıl içinde, ara-sıra geldiği İstanbul'da toplam 6 - 7 yıl kadar kaldı. 1671'de çıktığı Hacc yolculuğundan sonra Mısır'a gitti. Eseri, ora-

Ankara'lı üç genç kızımız Perapalas otelindeki defilede

da 1676 Temmuz olayları ile kesilmektedir. Ancak, andığı diğer hususlardan, onun 1682 yılında sağ olduğu anlaşılıyor. Viyana seferi (Nisan - Aralık 1683)'ni duyamadan ölmüş olmalıdır. Evliyâ Çelebi'nin ne zaman ve nerede öldüğü açıklıkla belli değildir.

Şiir, güzel yazı (hat) ve resim (nakış) ile ilgilendiğini bildiğimiz Evliyâ Çelebi, aynı zamanda bir musikici idi. Saraya alınmasında güzel sesi âmil olmuş, gerek Enderûn'da, gerek gezilerinde çeşitli musiki faaliyetlerine katılmıştır. Onun gönülden bir sanat-sever olarak, İstanbul'un ve gezdiği yerlerin pek çok sanatçısını, özellikle musikicilerini iyi tanıdığı, eserinden anlaşılıyor.

Evliyâ Çelebi asıl bilgisini, kitaplardan çok hayattan, gördükleri ile dinlediklerinden toplamıştır. Seyahat edip gezmek, mühim ve inanılmaz şeyler görmek, hoş günler geçirmek için yaşamış ve koca eserini de bu görüş içinde kaleme almıştır. Anlattıklarında bulunan mübâlağa ve yanlışlıklar da bunların sonucudur. Evliyâ Çelebi'nin iki eseri bilinir: 1. Seyâhat-nâme ve 2. Şaka-nâme (henüz kayıptır).

B. Seyâhat-nâme

Gezilerini ve gördüklerini anlattığı kitabı, "Seyâhat-nâme" diye bilinir. Türk edebiyatının en hacimli, gezi türü eseridir. Uzun geziler sırasında, büyük merak ve dikkat sayesinde toplanmış pek çok bilgilerle, çağının eşsiz bir ana kaynağıdır. Kendi söylediğine göre, böyle bir eser yazmasını babası ile Kasımpaşa mevlevihânesi şeyhi Abdullah Dede Efendi ona öğütlemişlerdi. Eserin bütününü, hayatının son 5-10 yılı içinde ve yaşlı iken yazmağa başlamış olmalıdır. Sade bir dil ve nükteli bir sohbet üslûbu içinde kaleme alınmıştır. Hatta, öğrenim ve dilbilgisinin yetersizliği, eserde yer-yer görülüyor. Diğer taraftan, elimizdeki elyazmalarında bulunan eksik bölüm ve cümleler, onun henüz son şeklini almamış, ikinci gözden geçirmede tamamlanacak bir müsvedde halinde kaldığını gösteriyor. Bu büyük eserin tamamı on cilttir ve bir kaç bin sayfa tutar. Metin düzgün bir şekilde bölümlere ayrılmıştır.

Eser, "Evliyâ Çelebi Seyâhat-nâmesi" adıyla, yine on cilt halinde basılmıştır (İstanbul 1314 [1896]—1938). Ancak, bunlardan ilk altısı hiç ihtimam gösterilmeden

basılmıştır. Atlamalar, yanlışlar ve yer yer çıkarmalar olduğu gibi, metinde değeri tirmeler de yapılmıştır. Son dört cildi hazırlanması oldukça itinalı ise de, yeterli sayılmaz. Seyâhat-nâme'den bazı seçmeler, ayrıca yayımlanmış ve bazı seçmeler de on bir yabancı dile çevrilmiştir. Çığının bu pek değerli kaynağının, bir heyet çalışmasıyla hazırlanacak ilmi basımı geçmeden yapılmalıdır (4).

C. Kaynakları

Evliyâ Çelebi'nin büyük eserini yazarken faydalandığı kaynakları, başlıca iki kümede toplayabiliriz: 1) *Gördükleri ve duydukları*. Yetmiş yılı aşan ömrünün yarısı İstanbul'da, yarısı taşra gezilerinde geçmiş olan Evliyâ Çelebi, bu süre içinde gördüklerini, tanıdığı yaşlılardan dinlediklerini, büyük merak ve dikkati ile değerlendiren ve tesbit etmesini bilmiştir. 2) *Okuduğu eserler*. Seyâhat-nâme'de adı geçen belirtilmiş, bazen anılmamış bir hayli kitabın da kullanıldığı görülüyor. Bunlar pek çeşitli tarihler, edebiyat ve coğrafya eserleri, menâkıb-nâmeler, devlet ve evkaf tahrir defterleri v.b.'dir.

Evliyâ Çelebi, Osmanlı ülkesinde gördüğü çalgıları tesbit ederken, yine böyle iki kaynağa dayanmıştır. Onun verdiği bilgiler arasında, kendi bildiği ve duyduklarından anlattıkları açık olarak seçiliyor. Bunun yanısıra da, adını kendisinin andığı şu iki eseri kullanmıştır:

1. "Nihâni Çelebi: Sâz-nâme". Yazarının asıl adı, Turak Beg'dir. Devlet memuru, silâhşor ve kemânecisi idi. "Nihâni", şiirde kullandığı mahlâsıdır. Azerbaycanlı bir soydan idi. İstanbul'da doğdu. Önce, kardeşi Kaya Beg ile birlikte, Dukakin-zâde Mehmed Paşa (ölm. 21 Ocak 1557)'ya, sonra Şehzâde Selim (sultanlığı: 1566 - 1574)'e kaplandı. Elçilik ile İran'a Safevî Şâhlığı'na gönderildi. Mirâhurluk ve son olarak da defterdârlık yaptı. İstanbul'da iken, aleyhinde yürütülen kovuculuk sonunda, hükümdarın emriyle öldürüldü (1562 - 63). Bir çok musikici yetiştirmiş ve Mekaâlî, Meşâmî, Ulvî mahlâşlı şairleri de himâye etmiştir. Evliyâ Çelebi'nin istifade ettiği "Sâz-nâme" adlı eseri, henüz elimize geçmemiştir.

2. "Evsâf-ı Kostantiniyye". Sultan IV. Murad Han, Bağdâd seferi'ne çıkmadan önce, 1637 yılında âdet olduğu üzere, bir

ARAŞTIRMALARI

İstanbul sayımı yapılmasını emretmiş ve Şeyhülislâm Yahyâ Efendi (1553 - 1644) başkanlığında yürütülen üç aylık çalışma sonunda, elde edilen bilgiler bu eserde toplanmıştır. Evliyâ Çelebi, Seyâhat-nâmesi'nin ilk cildinde İstanbul esnafı hakkında geniş bilgi verirken, iş yerleri ve işçi sayılarını o eserden almış olmalıdır. İstanbul hakkında istatistik bilgileri toplayan eserin zslı, ne yazık ki, şimdiki elimizde yoktur.

D. Çalgılar ile ilgili bölümler

XVII. yüzyılda Osmanlı ülkesi'nde görülmüş çalgılar üzerinde verilen bilgiler, Seyâhat-nâme'nin çeşitli yerlerinde bulunuyor. Bunların en geniş iki parçası ilk ciltte ve İstanbul esnaflarına dair olan bölümdedir. Eserin birinci cildi 273 fasıl'a ayrılmıştır. Bunlardan 270.'si, ayrıca 47 fasıl içinde İstanbul esnafı hakkında geniş ve mühim bilgiler toplamıştır. Bu esnaf bölümünün kaleme alınışının dikkate değer bir sebebi vardır. Osmanlı ordusu sefere çıktığı zaman, çok eski bir gelenek uyarınca teşekkül ettirilen bir "Ordu esnafı"nın, orduya katılması vesilesiyle devletin başkentinde büyük bir alay ve gösteri düzenlenir, bütün işkolları belli teşrifat sırası içinde, zenaatlarını göstererek geçerlerdi. 1637 yılında Bağdâd seferine karar verince, yukarıda işaret edilen sayım yapılmış ve hareketten (Nisan 1638) önce de çok büyük bir ordu esnafı alayı düzenlenmişti. Evliyâ Çelebi, bu az görülmüş töreni, bütün ayrıntıları ile eserinde anlatmış ve esnaflar hakkında zengin bilgiler vermiştir. Eserdeki, esnaflara ait bölümlerin 40.'sı "Çalgıcı Mehterler ve çalgı yapımcılar" ı ve 44.'sü "Musikiciler ve çalgıcı esnafı" nı ele alır. İşte bu özel iki bölüm dışında, koca eserin çeşitli yerlerinde de musiki ve çalgılar ile ilgili parçalar vardır.

Evliyâ Çelebi'nin, yukarıda gösterilen ayrı iki bölümde topluca ele aldığı çalgıları, hiç bir sıralamaya uymadan anlattığı söylenemez. Bu özel bölümlerdeki saraya dikkat edilirse, başlarda ve arada bazıları dışında, çalgıların esas itibarıyla önce *Tel-sesliler* (yatık-telliler, uzun saplılar, yaylılar), sonra *Nefes-sesliler* (zurna ailesi, düdüklükler, borular), arkasında *Deri-sesliler* (dünbelekler v.b.) ve sonda *Kendi-sesliler* halinde kümelendirilerek ele alındığı seçiliyor. Bu tasnif şekli belki de, Nihâni

Çelebi'nin "Sâz-nâme" sinde bulunmakta idi. Evliyâ Çelebi her çalgı için; ilk yapan, ilk çalan, islâmî rivayetlere göre durumu, yapımcılarının dükkân ve işçi sayıları, biçimi, varsa türleri, çalanlardan ün kazanmış olanları... gibi çeşitli bilgiler vermiştir. Ancak belirtmek gerekir ki, bunlardan başta işaret edilenler, tamamen halk rivayetlerine dayanmakta olup, gerçek tarihi bilgilere uymaz.

Seyâhat-nâme'den toplanan parçalar burada, eserin asıl bölümlerine uyularak, üç kısımda sıralanacaktır:

- I. Çalgıcı Mehterler ve çalgı yapımcılar
- II. Musikiciler ve çalgıcı esnafı
- III. Diğer çeşitli çalgılar

Bu metinler kısmından sonra, ayrı bir bölüm olarak Evliyâ Çelebi Seyâhat-nâmesi'nde bulunan bütün çalgılar, etno-müzikoloji'nin ilmi sınıflandırmasına uyularak kümelendirilecek ve tanımları yapılmaya çalışılacaktır.

E. Elyazmaları ve yayım şekli

Konumuzla ilgili iki bölüm ve diğer parçalar, Evliyâ Çelebi Seyâhat-nâmesi'nin İstanbul kitaplıklarında bulunan şu beş elyazmasından alındı:

1. Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Bağdatköşkü nr. 304 (= Bağdat),
2. İstanbul Üniversitesi Ktp., TY nr. 2371 (= Üniv-A),
3. İstanbul Üniversitesi Ktp., TY nr. 5939 (= Üniv-B),
4. Süleymaniye Umumi Ktp., Pertevpaşa nr. 458 (= Pertev),
5. Süleymaniye Umumi Ktp., Hacıbeşirağa nr. 448 (= Beşir).

Bu derleme ve incelemede verilen metinler, yukarıda gösterilen elyazmalarından faydalanarak, *metin tenkidî yoluyla* hazırlanmıştır. Yayımlanırken hiç bir değişiklik yapılmadı ve kendi imlâsına uyuldu. Nüshalar arasındaki, değişik anlam vermeyen küçük farklar, bir fayda getirmeyeceği için, ayrıca gösterilmedi. Metinlerde bulunan eksik kelimelerin yeri, burada üç kısa çizgi (- - -) ile işaret edildi. Konumuz bakımından mühim olan çalgı adları, her geçtiği yerde asıl yazısı ile, nüshalarda en çok görülen şekil başta olmak ve yanlışları ayrıca işaret edilmek üzere alındı. Böylece çalgıların adının kendi ortografisi de tesbit edilmiştir. Köşeli parantez içindeki

işaret ve kelimeler, benim lüzumlu gördüğüm katmalardır. Metinlerde bulunan bütün adlar ve deyimler ile bazı olaylar da, sayfa-altı çıkmalarında açıklanmıştır.

★

BİRİNCİ BÖLÜM

M E T İ N L E R

I. ÇALICI MEHTERLER VE ÇALGI YAPICILAR

[270. Fasıl] el-Faslu Erba'in

[1.] *Esnâf-ı Çalıcı Mehterân, ya'ni Zurnacı-başı*

[1 §] Bu tâyife ile Mi'mâr-başı'nun, Pâdişâh huzurunda azim mücadele ve mübâhaseleri geçüp, Mi'mâr-başı aydur :

— "Pâdişâhum! Bizler, Habîb-i Neccâr (5) köçegiyüz. Anlar Cemşid-i (6) la'inüm nîrfeti bir alay Deccâl (7) kavmidür. Bizler, Pâdişâhımıza sarâyalar binâ ederüz ve selâtin câmi'ler ve merkad-i pür-envârlar ve âsâr-ı acibeler binâ edüp, kal'alar fet-hinde ta'mir ve termîn edüp, orduy-ı islâmında bizler mukaddem lâzım olduğumuz için, evvelâ bizler alay ederüz" dedükde,

[2 §] Cevâb-ı mu'araza-i Mehter-başı. Aydur : — "Bizüm hüdmetimüz de Pâdişâhımıza! Her bâr lâzımız kim, bir cânibe müteveccih olsalar, mehâbet ü salâbet, şân ve şöhet ve şevket için, dosta vü düşmana karşı tabl ve kudüm ve nefirin döğerek giderüz. Bâhusûs, ceng mahalinde guzât-ı müslimîni cenge terğib edüp, yüz yigirmi koldan ceng tablına ve küs-i hakanîlere turralar urulup, asker-i islâmı cenge kilindurmaga sebep oluruz. Bâhusûs, Pâdişâhımız bir şey'e elem-zede olduğda, def-i gam için huzurunda on iki mekaam, yigirmi dört şu'be ve yigirmi dört usûl ve kırk sekiz terkîb, ilm-i müsikaardan fasıl edüp, Pâdişâhum mesrûr olur. Hükemâ-i kudemâ kavlince, sâz ü söz ve hânende ve mahbûb rakkaas âdemün rûhına safâ verür. Bu güne rûha gîdâ verici esnaflar, hod bize mensûbdur."

[3 §] "Sen ki, Mi'mâr-başı'sın, senün cümle esnâfun Ermeni ve Urüm kefereleri ve ensercî (8) çingâneler ve löküncü (8) ve su-yolcu Arnavudlar ve lagumcı ve necisli Ermenilerdür kim, cümle esnâfun mezmûm ve menhûs kâfirlerdür. Şevketlü Pâdişâhum! Bizler, bu esnâfı üzerimize tasaddur ettürmüz. Cümle Mehter-hâne Ocağı halkı kırılmagı irtikâb ederüz, Arz-ı Pâdişâhî yok midür kim, bir alay haşarât alayımı-

za takaddüm edeler. Bâ-husûs, her yerde alem-i Resûlullah olursa, ol alayda tabl-i Al-i Osmânî gerekdür" deyü ser-i Mehterân ve ser-kâr-ı sâzende-kâr, bu güne da'vây-ı merd edince, Çalıcı Mehterler mukaddem alay etmek için fermân-ı Şehriyârî sâdur oldı.

[2.] *Esnâf-ı Çalıcı Mehterân*

[1 §] Kâr-hâne birdür ve neferât üç yüzdür. Pîrleri Cemşid'dür. Hazret-i Risâlet asrında zurna çalınmayup, pîr-i hakîkileri yokdur. Ammâ Al-i Emeviyye'de (10) işihâr buldı.

[2 §] Kâr-hâneleri, Hunkâr sarayı'nun bagçe kapularında Demür-kapu (11) kurbinde bir kâr-hâne-i azimdür. Ortasında bir ser-bülend, çâr-küşe kulle-i azımı vardır. Her gece ba'de'l-ışâ üç fasıl ve bir de çeng-i harbî çalup, Pâdişâha du'â ederler. Ve her vakt-i seher sabâha üç sâ'at kalup, Divân'a (12) cümle erbâb-ı Divân-ı ve ehl-i salâti âgâh etmek için, üç kerre fasılâtifler ederler kim, bidâr olanlara hayât verür. Sayf ü şitâda, Kaanûn-ı Al-i Osmânî budur.

[3 §] Gâyet mültefet ve mu'azzez esnâfdur. Ve ulûfeleri ağırdu. Her ehl-i Divân ve cümle a'yân bir mansıb-ı âliyye nâyil olsa, bu Mehterân tehniyyeleriçün, hâne-i ehl-i menâsıblara varup, üç nevbet fasıl ederler. Eger sâhib-i hâne, hânesinde gâyib ise, ehl-i beytine bir fasıl çalup giderler.

[3.] *Kâr-hâne-i Mehterân-ı Yedi-kulle* (13)

Neferât kırkdur. Bunlar da ba'de'l-ışâ ve alâ's-sabah üç fasıl ederler. Kaanûn-ı Ebû'l-feth'dür (14). Ve İslâmbol'un dört mevleviyyet (15) yerinde, Eyyûb'da (16) ve Kasımpaşa'da (17) ve Galata'da (18) ve Top-hâne'de (19) ve Beşiktaş'da (20) ve Rum-ili hisârı'nda (21) ve Yeni köy'de (22) ve Rum-ili Yeni hisârı'nda (23) ve Kavak Yeni hisârı'nda (24) ve Begkoz'da (15) ve Anadolu hisârı'nda (26) ve Üsküdar'da (27) ve Kız kulesi'ndedir (28).

(Devam edecek)

(1) H. G. Farmer: Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century, as described in the Siyâhat nâme of Ewliyâ Çelebi. Glasgow 1937. "Collection of Oriental Writers on Music. — III".

(2) J. Von Hammer - Purgstall: Narrative

ARAŞTIRMALARI

of Travels in Europe, Asia, and Africa in the Seventeenth Century by Evliya Effendi. I/1. 2 - II. London 1834-1850.

(3) Evliyâ Çelebi Seyâhat-nâmesi. nşr. A. Cevdet. I. Dersâ'adet 1314.

(4) Evliyâ Çelebi ve eseri hakkında bk. M. Câvid Baysun: "Evliyâ Çelebi". İslâm ans.; J. H. Mordtmann-H. W. Duda: "Ewliyâ Çelebi". El (1) : M. Kemal Özergin: Evliyâ Çelebi Seyâhat-nâmesi. Hisar, XI/87 (Mart 1971).

(5) Habîb-i Neccâr: Antakya'da gömülü olduğu rivayet edilen bir velîdir. Eskiden tapınılan putları heykellerini yapan bir dülgere olan ve sonra peygamberlere inanarak Allah dinini kabul ettiği anlatılır. Esnâflar arasında, dülgere ve mimarların piri sayılır ("Habîbün-neccâr". İslâm ans.).

(6) Cemşid: Fars dastânî tarihine göre, Pişdâdiler'in 4. hükümdarıdır. Suriyeli hükümdar Dahhâk'ın saldırısı sonunda öldü. Güzel sanatların koruyucusu sayılır.

(7) Deccâl: Kıyamet gününden az önce, bir merkep sırtında ortaya çıkacağına ve insanları baştan çıkacağına inanılan, yalancı ve zararlı bir yaratık. Yalancı Mesih ("Deccâl". İslâm ans.)

(8) Enserci: Demir çivi yapan ve satan esnâf.

(9) Löküncü: Kireç, pamuk ve zeytinyağı karışımından; boru, musluk ve künklerin ek yerleri için bir çeşit macun hazırlayan ve tat. bik eden esnâf.

(10) Al-i Emeviyye: İslâm devleti'nde Dört Halife'den sonra iktidarı alan bir arap soyu (661 - 750).

(11) Demür kapu: Üniv-A'da "Timür kapu" seklindedir. İstanbul'da Sirkeci'nin doğu yanında bir yer. Adını, Sarayın buradaki eski kaplılarından almıştır.

(12) Divân: Osmanlı devlet idaresinde, hükümet işleri ile vazifellilerin Sadr-ı Nâm - baş. kanlığında toplanan heyeti ve bu heyetin, Saray'ın belli yerindeki toplantı yeri.

(13) Yedi kulle: İstanbul'da kara surunun Marmara yakınında, Sultan Fâtihi Mehmed Han tarafından eklenmiş kuleleri ile meydana gelen üç kale ve onun çevresindeki semtin adıdır. Bu üç kale, önceleri bir hazine daireti ve sonra zindan olarak kullanılmıştır.

(14) Ebû'l-feth: Osmanlı devleti'nin 7. hükümdarı Sultan Fâtihi Mehmed Han (1451 - 1481)'in künyesidir.

(15) Dört mevleviyyet: İstanbul kadısının, kendi işlerini vekâleten gören dört vekilli var-

dı. "Bâb nâlbleri" denilen bu vekil kadılar, İstanbul'un dört yerinde, Mahmûdpaşa, Davudpaşa, Ahîçelebi ve Balat'da idi.

(16) Eyyûb: İstanbul'da Hallîç'in batı yakasında, Sahâbe'den Ebû Eyyûb Hallîc el-Ensârî (ölm. 672)'nin kabrinin bulunduğu büyük semttir.

(17) Kasımpaşa: İstanbul'da Hallîç'in Galata yakasında, Osmanlı Tersânesi'nin bulunduğu ve donanmanın kısladığı büyük semttir.

(18) Galata: İstanbul'da, Hallîç'in doğu ağzında bulunan büyük kasabasıdır.

(19) Top-hâne: İstanbul'da Boğaziçi'nin Rumeli yakasında, Osmanlı top sanayii ile topçu birliklerinin bulunduğu bir semttir (EvÇe. I. 435 - 447).

(20) Beşiktaş: Boğaziçi'nin Rumeli yakasında, Dolmabahçe ile Ortaköy arasında, Osmanlı donanması'nın hareket noktası olan ve Kapudameryâ Barbaros Hayreddin Paşa (ölm. 1546)'nın türbesi bulunan büyük semttir.

(21) Rum-ili hisârı: Boğaziçi'nin Rumeli yakasında, Sultan Fâtihi Mehmed Han'ın 1452 yılında yaptırdığı hisârı ile tanınmış bir semttir.

(22) Yeni köy: Boğaziçi'nin Rumeli yakasında, İstinye ile Kalender arasında bulunan bir semttir.

(23) Rum-ili Yeni hisârı: Boğaziçi'nin Rumeli yakasında, "Rumeli kavağı" da denilen semttir. Burası Karadeniz ağzına yakın bulunduğu için, bir müdafaa hisârı vardır.

(24) Kavak Yeni hisârı: Boğaziçi'nin Anadolu yakasında ve Rumeli Yeni hisârı karşısında bulunan semttir. "Anadolu kavağı" da denir. Boğaz muhafız olan askerî kumandan bu radaki hisârda otururdu.

(25) Begkoz: Boğaziçi'nin Anadolu yakasında ve Kalender'in karşısında büyük kasabadır.

(26) Anadolu hisârı: Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Rumeli hisârı karşısında, Sultan Yıldırım Bâyezid Han (1389 - 1402)'in 1396 yılında yaptırdığı "Güzelle hisâr" ın bulunduğu semttir.

(27) Üsküdar: Boğaziçi'nin Anadolu yakasında ve Marmara denizi ağzında bulunan büyük kasabadır.

(28) Kız kulesi: Boğaziçi'nin Marmara denizi ağzında ve Üsküdar ağzında bulunan küçük bir tarihi kule ve deniz feneridir. Son yapısı Sultan III Ahmed Han (1703 - 1730) devrinden kalmıştır.

Azerbaycan Dastanları : Kerem ile Aslı (II. cilt)

— II —

Yazan : Nejat BİRDOĞAN

Önceki yazımızda "Azerbaycan Dastanları" adlı yapıtın tanımını ve eleştirisini sunmuştuk. (Azerbaycan Dastanları. Azerbaycan İlimler Akademiyası Neşriyatı, Baku 1966.) Bugün de bu yapıtın 2. cildindeki "Kerem ile Aslı" öyküsünü özü ve ilginç noktalarıyla aktaracağız.

Yazımızı Sayın Prof. Dr. Şükrü Elçin'e sunuyoruz. Nedeni, değerli hocamızın üniversiteyi bitiriş tezlerinin aynı konuyu ele almasıdır. Bu tez, 1949 yılında Millî Eğitim Bakanlığınca betik haline getirilmiştir. Betiğin birinci bölümü — daha önce Kerem ile Aslı konusundaki yayınlarla ayrılmış. 3. sayfada "Azeri Rivayeti" tanıtılırken neyden ki, "Azerbaycan Halkında Tarihi, Edebi ve Siyasî Malûmat" adlı kitabın yazarı Adil Han Ziyad Han'ın verdiği kısa bilgiye göre Kerem, Gence'de Ziyad Han'ın ailesinin çocuğudur. Kitapta kendisi adının Ali Han olduğunu söyler. Rivayette Gence, Karakeşiş ve Mirav Dağı gibi coğrafi isimler geçtiği için yazara göre hikâye Azeri hikâyesidir. Bir gün Kerem Karakeşiş Dağı'na Kızılkuş (atmacanın büyüğü) ile avlanmağa gider. Karakeşiş köyünde Aslı adlı bir Ermeni kızını görüp âşık olur. Kız da onu sever. Kızın babası Kara Melik, bu hadise üzerine kızını alır, Anadolu'ya kaçar. Sonunda Karamelik millet ve mezhebinin değiştirmesi şartıyla kızını Kerem'e vereceğini vadederse de, din ve Aslı sevgisinin ruhunda kopardığı fırtınadan sonra Kerem, Kara Melik'in teklini reddeder". Görülüyor ki bu konuda en değerli çalışmayı yapan Şükrü Elçin bile hikâyemizin "Azerbaycan Anlatımı" hakkında çok kısa bilgi ile yetinmek zorunda kalmıştır. Bu yünden elimize geçen bu olanakla Kerem ile Aslı'yı okuyucularımıza Azerbaycan Anlatımı olarak sunmak ve Şükrü Elçin Hocamıza da bu sayfalardan saygılarımızı iletmek istedik.

Azerbaycan Dastanları adlı yapıtın 2. cildinin 102 sayfası bu öyküye ayrılmış. Betiğin sonundaki "Geydler" bölümünde de çeşitli anlatım ayrıcalıkları, notlar ve eleştiriler var. Bu bölümün giriş—şöyle "Bu dastanın muhtelif yıllarda muhtelif âşıklardan toplanmış bir nece varyantı var-

dır. Bunlardan başka bir nece defa de muhtelif şairler tarafından dastanın koşmaları neşredilmiştir. Varyantlar sujet itibarı ile birbirinden çok da farklıdır. Esaslı fark yalnız bundan ibarettir ki Kerem, bazan Genceli, bazan İsfahanlı, bazan Ziyad Han oğlu, bazan de ise sadece bir molla oğlu kimi gösterilir.

"Varyantların sujet, teferruat farkleri çok cüzdür. Hetta birinin nisbeten mükemmel diğerinin nisbeten muhteser olması nazara alınmazsa sujet farkı demek olur ki heç yoktur. Koşmaların ise birbirinden çok farklı tarafları vardır ki, yeri geldikçe mümkün kadar gösterilecektir.

"Aslı ve Kerem dastanının varyantları 1938 ilde Azereşir tarafından çap edilmiş Dastanlar kitabında, 1960 ilde "Uşak ve Gençler Neşriyyatı" tarafından ayrıca kitapça şeklinde ve 1961 ilde Azereşir tarafından çap edilmiş Azerbaycan Halk Dastanları'nın birinci cildinde çap edilmiştir".

Gene Betiğin notlar bölümündeki II nolu açıklamada şu tunceler var :

"Malum olduğu üzere "Eslî ve Kerem" bir sıra halklar içerisinde çok geniş yayılmış, defelerce Türkmenistan, Bolraristan, Ermenistan ve Türkiye'de neşir edilmiştir. Bunlardan başka elimizde Ermeni ve Gürcü elifbaları ile yazılmış muhtelif goşmalar da vardır". Türkiyemizdeki yayınlardan ele alınan örnek "Aslı ile Kerem, İSTANBUL Kitaphanesi Babiali Caddesi, No. 2 - 1911" olarak gösterilmiş. Bu örnek, Sayın Şükrü Elçin'in kaynaklar dizisinde karşılaşılmıyoruz. Bu da ilgi çekici bir noktadır. "Geydler" bölümünde koşmalar ayrıcalığı işlenirken yalnız varyantlar değil, çeşitli dergi ve betiklerdeki bağımsız örnekler de ele alınmış. Bunlar arasında Himmet Ali-zade, Endelip Karacadağlı, Elyas Müşyağ isimlerine rastlıyoruz. Koşmalar en çok İstanbul yayını ile karşılaştırılmış. Şimdi biz de elimizdeki öykünün özetini sunuyoruz.

Kerem ile Aslı öyküsü 3 üstadname ile başlıyor. Bunlar sırasıyla Haste Kasım, Âşık-Mehemmet ve Ululu Kerim tapşirmalarıyla verilmekte. Daha sonra da, "Size haradan danışım, Gence şehreinden, Gen-

ce şehreinde kimden, ZİYAD Handan", tuncleleriyle konuya giriliyor.

Gence ilinde Ziyad Han'ın çocuğu yoktur. Veziri Gara Keşiş'in de çocuğu yoktur. Lap su, çukhurunu tapmıştı. Ziyad Han bir gün bahçesinde keşişle derleşirken bir şölen vermek, yoksulların karnını doyurmak ve bu iyi davranış sonucunda belki de bir çocuğa kavuşmak varsayımını ortaya atar. Şölen verilir ve istek yerine gelir. Ziyad Hanın bir oğlu, Gara Keşişin de bir kızı olur. Oğlana Mahmut, kıza Meryam adını koyarlar. *Nağl dili yüğrek olar.* (Bu tuncleyle ilgi çekmek istiyorum. Bizim Doğu illerinde "hekât çocuğu tez böyür" veya Dede Korkut Dastanlarında "At ayağı külünk, ozan dili çevik olur." tuncleleriyle sıkı sıkıya ilişkisi vardır.) 15 yaşına kadar birbirlerini görmediler. Mahmutun günleri lalası Sofi ile geçiyordu. Bir gün Sofi ile birlikte Terlanın alarak ava çıktı. Bir gaşenk (güzel) kuşun peşinden terlan kayboldu. Mahmut kuşunu izleyerek Meryam'ın bağına vardı. İki genç ilk olarak birbirlerini gördüler. Mahmut, Meryam'ın güzelliği karşısında bir yandan şaşırıldı, bir yandan da kuşu istedi,

*Ay güzel kız sad aferin asılma,
Ala gözüm terlanımı getir ver.
Menem o terlanın ovcu, seyyadi
Ala gözüm terlanımı getir ver.*

Meryam da bu deyişlere cevaplar verdi. Deyişmelerin sonunda oğlanın adı KEREM, kızın adı ASLI olarak kaldı. Birbirlerinin yüzüklerini parmaklarına taktılar. Artık Kerem Aslı'nın derdiyle perişandır. Ziyad Han oğlunun derdini kendisinden öğrenemeyince araya bir Garımene girer. Kerem'in derdini öğrenip babasına iletir. Ziyad Han, Gara Keşiş'ten kızını ister ve nişan takarlar. Oysa ki Gara Keşiş Ziyad Han'ı aldatmış ve o gece Gence'yi terk ederek kaçmıştır. Kerem'in deyişlerinin vanıklığı bundan sonra başlar. Aslı'nın bahçesinde servi ağacından Aslı'yı sorar.

(Burada bir noktaya ilgi çekmek isteriz. Kerem :

*Han Eslim Zengiden firar eyleyip,
Yol vermeyin başı dumanlık dağlar.*

diyor. Oysa ki firar Gence'den olmuştur. Bu zengi sözü nereden geliyor. Anladık. Zengi, Gence'den uzakta kendi adıyla adlanan bir su'yun üzerindedir).

Kerem, bir helallaşma töreninden sonra Sofi'yi de alarak Aslı'nın ardına düşer. Yol kenarında kızlardan su ister. Kervanlarla görüşür, bir obadan Aslı'yı sorar. Katar katar turnalarla derleşir ve Gürcistan'a gelir. Keşiş ise Tiflis'e yerleşmiştir. Kerem, Tiflis yakınında ünlü "Sinek Dastanı" nı söyler.

Tiflis'de gerçekten Gara Keşiş'i yakalarlar. Gara Keşiş çaresiz kalınca "Sofi, elediğim işe men de peşiman olmuşam. Bir işdi düşüp, Gelsin içeri, men gızımı verdim Kerem'e. Bugün bizde galsin. Seher tezden toyu burda elerik, Gızı apararsız" (s. 34), der. Bu hiyle de tutar. Gara Keşiş ailesini de alarak o gece gene kaçar. Ertesi gün ünlü izleme yeniden başlar. Kerem, dağlarla, bad-ı sabayla, viranelerle, kızlarla, turnalarla, kesik kafa ile, mezarları dönen kızla konuşa konuşa Hob, Ballica, Çaloba, Kent, Altuy, Bayazit, Van, Erdahan illerini dolaşır. Yolda haramilere tutulur. Daha sonra Erzurum yöresinde fırtınaya yakalanır. Hızır, onları Erzurum yöresinde bırakır. Erzurum'dan sonra yol Kayseri'ye varır.

Kayseri'de Aslı'yı görür. Ancak Aslı Kerem'i tanımaz. Kerem dertlenir. Bir yakınma deyişi söyler (Pir Sultan Abdal'ın:

*Derdim çoktur, hangisine yanayım,
Gene tazelendi yürek yarası,*

deyişi ile etki bakımından oldukça yakınlığı bulunduğundan deyişi tamıyla alhyoruz) :

*Yene gördüm nazlı yarın yüzünü,
Köhne derdin tezelendi yarası
Neler çektim sevdiğimin elinden
Bilmem nedir möhnetimin çaresi*

*Keten köynek geyp laleden nazik
Gonca, çevr eyleyip bülbüle yazık.
Derd ü gam çekirem üzümüm, üzük
Gıyma mene, ay ciğirim paresi*

*Kerem'em, gurbete düşüptü yolum
Dağları büryüüp yağışım. dolum
Gönül ki dönmeyir, Men nece dönüm?
Bende salıp gaşlarımın garası.*

(Betiğin sonunda bu deyişin İstanbul varyantından alınmış 4 hana'luk bir şekli var.)

Aslı ile bir ara konuşurlar. Kerem, Aslı'nın anasına dişlerini çektirir. Aslı Süleyman Paşa'nın vezirinden yardım ister.

İnançlar :

Malatya'da Yorum ve Anlamlar

Yazan: Ahmet ŞENTÜRK

Yemek yerken kaşığın elden düşmesi: maddi bakımdan kayba uğranılacağına,
Yanan odunun fışkırdaması: kışın şiddetli geçeceğine,

Bardak kırılması: mutlak bir kazanın geçiştirildiğine,

Sofraya yemek biter bitmez ulaşmak: kaynananın sevmediğine,

Yemek üzerine varmak: kısmet fazlalığına,

Sağ avuç içinin kaşınması: ele para geçeceğine,

Sol avuç içinin kaşınması: elden para çıkacağına,

Sağ kulağın uğuldaması: iyi haber alınacağına,

Sol kulağın uğuldaması: aleyhte dedikodu yapıldığına,

Sağ gözün seyrimesi: iyi bir haber alınacağına,

Sol gözün seyrimesi: kötü bir haber alınacağına,

Evin yakınında saksagan ötmesi: iyi bir haber alınacağına,

Kışın karganın sık sık ötmesi: kar yağacağına,

Ayağın aniden üşümeye başlaması: havaların soğuyacağına,

Kavak yapraklarının uç dallardan sar-

armaya başlaması: yüksek yerlerde kışın şiddetli geçeceğine,

Kavak yapraklarının alt dallardan sararmaya başlaması: ovada kışın şiddetli geçeceğine,

Evde pişen ilk ekmeğin yenmesi: ekmeğin bereketinin gideceğine,

Tava dibi yenmesi: düğünde kar yağacağına,

Küçük çocuğun ev süpürmesi: bir misafir geleceğine,

Çocuğun bıçak ve keser gibi aletle kapı ve pencere tahtalarını kesmeye başlaması: borçlunun kapıya geleceğine,

Ayak tabanlarının kaşınması: hemen yolculuğa çıkılacağına,

Baca dumanının dik çıkması: işlerin iyi gideceğine,

Sağılan bir hayvanın yerinde durmayıp sağa sola koşması: göze geldiğine,

Eleğimi sağma (alâim-i semâ) görünmesi: o yıl ucuzluk olacağına,

Sokaklarda sık sık ayı oynatılması: kıtlık olacağına,

Bir kadının eteğinin çalıya geçmesi: iftiraya uğrayacağına,

Sigara küllünün düşmeden durması: yolculuğa çıkılacağına, işaret sayılmaktadır.

âşıkları bir yâs deyişi koymamışlar.

Radyolarımızda halk türküleri alanında okunan 13 deyiş bu anlatımda yer almış. Bu olağandır. Halk musikisine Kesik Kerem ve Yanık Kerem adıyla iki ölçü vermiş bir öyküden 13 deyişin (türkünün) alınması azdır bile. 50. sayfadaki "Turnalar" güfte deyişi ile yazımızı sonluyoruz.

Göğ yüzünde bölük bölük durnalar,

Nedir sizin ehvalınız, halınız?

Bir arzu-hal yazım yara yetirin,

Dost yanına düşer ise yolunuz,

Göğde, şahin şongar görüp çatarsız,

Ol uca dağları ne cür çatarsız?

Avcı gören kimi ganat çatarsız.

Kışda Karaman mı sizin eliniz?

Dertli Kerem diyer, uğradım derde.

Canım gurban olsun mert oğlu merde

Yazık turna ne gezersin bu yerde

Yok mu sizin vatanımız eliniz?

Aras Boyu Ozanlarımız :

Dede Kasım

Yazan: Nizamettin ONK

Halk edebiyatımızın en üstün ozanlarından biri Dede Kasım'dır. Türkiyemiz dışındaki Türk ellerinde genişçe anlatıldığı, yazılı ve sözlü edebiyatta geniş yer verildiği halde yurdumuzda ancak Doğu Anadolu'da bilinmektedir.

XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında yaşadığı bilinen ozanın, doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak hâlen tesbit edilememiştir. Ancak Güney Azerbaycan'da Tebriz yakınlarındaki TIKMEDAŞ köyündendir. O sevgilisine açtığı içli deyişinde Tikmedaş'lı olduğunu şöyle belirtir (1) :

Ne bahırsan oğrun oğrun
Mene Peykâneler kimi
Durum dolanım başına
Şama pervaneler kimi.

Gel gedeyih Çınmaçine
Gurbanam zülfün ucuna
Al meni koynun içine
İsteyhli balalar kimi.

Bağmançı besler mövünü
Sineme vurup düğünü
Yıhıpsan könlüm evini
Top değmiş kalalar kimi.

Sen benim sultanım ağam
Züflerine çok muştığım
Yar elinden dökün dağam
Dağdaki lala'lar kimi.

Hasta KASIM, Tikmedaş'lı
Könül gamlı, gözü yaşlı
Gölden uctu yaşılıbaşlı
Silkindi sonalar kimi (2).

Prof. Ahmet Caferoğlu "Dede Kasım" konulu (3) yazısında büyük hataya düştüğü gibi oldukça yanlış bilgi vermektedir. Şöyle ki Ozanın Çıldır'ın Tikmedaş'lı, Terekeme olduğuna, 16 ve 17. yüzyılda "I, Şah Abbas Safevi" zamanında yaşadığına deyinmektedir.

Dede Kasım, Oğuz Türklerinin Bayat boyundandır. Şii mezhebine mensuptur. Babasının adı Hasan'dır. Zengin bir bezirgân olup, yedi yaşındaki tek oğlu Kasım'ı yetim bırakıp, dünyadan göçmüştür. Adı yöresinde bir çok rivayetler söylenen ozan Tebriz Şahi'nin kız - kardeşi Güleser Hanıma âşıktır. Ona aşk badesi verilmiştir.

Yıllar boyu sevgilisine kavuşamayan ozanı aşk ateşi kasıp kavurmuş, hasta etmiştir ki, o çoğu kez "Hasta Kasım" taştırmasında deyişlerini yakmıştır.

Dede Kasım'ın Azeri "Oğuz" Türkünün şii mezhebinden olduğunu aşağıdaki deyişlerinden rahatça anlamaktayız:

Kitabı Resul'dan yol erkânından
Yiğit de meydanda lâmi leng ola,
Her menem deyenler yetmez murada
Eğer ki meydanda yüz leheng ola...
Ali mindi Düldül, cilovda Kamber
Serinden tökülür misk ile amber
Bir Nebiden gayri yüzbün peygamber
Hani Yusuf kimi, şuhû şeng ola.
KASIM deyer mende keçmem o demden
Yiğit odur keçe baş ile serden
O günü gorhuram Şah-ı Merdan'dan
Çeke Zülfikarı muyu teng ola.

Başka bir deyişinde :

Allahım meselli elâ Muhammed
Muhammed serveri geldi ha geldi
Arşta sütün, yere lenger ey Hebip
Hak dinin hatibi geldi ha geldi.
Arşdan nazil oldu otuz cüz Kur'an
Versin muradı'm Mekke'de duran
Kâfirler içine zelzele salan
Damadı Haydar'ı geldi ha geldi.
Hasta KASIM özün becer bu bağ
Sekiz cennet öz ağamın durağ
Muhammed Mustafa mindi Burağ
Yanında Haydar'ı geldi ha geldi.

Yine şii inanışına göre, Hz. Muhammed, Miraca giderken Allah'ın arslanı damadı Hz. Ali'yi orada konuk olarak görür. Gelip sorduğunda kırk ayrı yerde aynı anda Hz. Ali'nin bulunduğunu söyledikleri halde kızı Fatime de kendi yanında olduğunu söylemiştir.

Ozan bu olayı şöyle ifade eder :

Gaza ki olanda Haydar'ı kerrar
Çalardı kâfire sefıullahını
Cebrail tutmazsa hem şesperini
Zülfikar keserdi gâv-ı mahını.
Yığıldılar barı, kıldılar zarı
Fatime onları çok gördü kârı
Dedi ağam menden ayrı dışarı
Bu gece goymadı gademgâhını.

Ezel ki zerbini Anter'e vurdu
Bağladı bin bab-ın üstünde durdu
Hayber kapısını çekdi sındırdı
Uzatti destini, yadullahını.

Her kim seslenirse sen denen beli
Dadına yetişsin meydanın eri
Arşta konağ idi Hazreti Ali
Kırk yerde söylerler mihmangâhını.

Kâbul olsun hasta KASIM duası
Sılınsın gönüller kalmasın pası
Cebrail vahy getdi tutmayın besi
ALİ arşta vurur şeydullahını.

Her aşığa nasip olmayan "Dede" sözü, çok üstün, görkemli ozanlara verilmektedir. "Dede Kerem", "Dede Mirza" gibi. Kasım'a da en olgun meyvasını verdiği sırada arkadaşları veya tanınmış ozanlar tarafından bu sözcük verilerek "DEDE KASIM" denmiştir.

Dede Kasım'ın Dağıstan seyahatinde üstad bir âşık olduğunu çok mükemmel işlenen "keklikler" dönerayaklı deyişinden anlıyoruz.

Men gedirem sizi kime taşırım
Dam üstünde duran sona keklikler
Al, yazıl geyinip tırme bağlarsız
Ne giripsiz dondan dona keklikler.

Kekliğin ovağı kayalar başı
Kakkıldasıp tapar yoldaş yoldaşı
Beresi berk olsa ovçusu naşı
Düz çıkarlar aşumane keklikler.

Gözel keklik kayalarda ses eyler
Kakkıldasıp birbirine bes eyler
Bilim ki toy eyler, yoksa yas eyler
Cıynağın batırmış gana keklikler.

Ne derdiniz olsa mene söyleyin
Şirin nağme yazın beyan eyleyin
Keklik siz KASIM'ı helâl eyleyin
Çün gedirem Dağıstan'a keklikler.

Dağıstan'da tanınmış ozanlarla karşılaşmış, ünlü âşık "Lezgi Ahmed" ona üstad demekten kendini alamamıştır (4).

Dede Kasım, güzellemelerinde içli bir âşk, özlem, zarif bir duygu canlandırır.

Sahralardan bakdım yar sahrasına
Dedim könlül hesretinden yaza bah
Her gıya bahanda yüzmin can alır
İşveye bah, gamzeye bah, naza bah.

Kamu dile yetdi tay-ı tuşlarım
Gazaya uğradı aygız işlerim
İnciden, sedefden, dürden dişlerim
Atma yanağ, billur puhağ gıza bah.

Hesta KASIM sözün yetdi tamama
Çenen çarhu memen gülgez şamana
Bi muraz öllem sebep olma bu kana
Goy emim lebbinden aygız söze bah.

Ozan zamanın geleneğine uyarak, aşınasının başına dolanıp, kendini en kurban verecek derecede bağlılığını dile getirir :

Yahşı olar gphum, gardaş
El başına dolandığım
Herda görsen yara yalvar
Dil başına dolandığım.

Budur geldi bahar vahdı
Sinem oldu yarın tahdı
Geçti gızıl-gülüm vahdı
Der başına dolandığım.

Kaşların eyler dıvanı
Tahttan salar Süleymanı
Hasta KASIM'ın cananı
Gül başına dolandığım.

Dede Kasım, yaşadığı çağın sosyal davranışlarını gözden kaçırmaz. Kendini bilmezlerin yaptığı hataları şiddetle tenkit eder :

Naşı bülbül gelip gonsa bu başa
Laleyi, sümbülü, gülü lekeler
Adam ki düşünüb demez sözünü
Dehanı, zebanı, dili lekeler.

Bazı adam kıldan ister bir çare
Düşünüp sığınmaz perverdigâra
Bakırı getirip katsan gevhere
İnciyi, mercanı, le'i lekeler.

Dede KASIM sözün söyler nasihat
Namerd çörek bilmez yüz eyle hürrmet
Asılsız, usulsüz, bedâslı evlat
Anayı, atayı, eli lekeler.

Ozanın toplumu tenkitleri yanında mizahi deyişleri de oldukça hoş, gidici ve birçok dizeleri de özdeyiş yerini tutmaktadır. Acemi berberin tıraşını oldukça güldürücü bir dille belirtmektedir :

Bizim usta geldi Tebriz'den
Fitesi var ala bezden
Herden ki zerb verir üzden
Gülü goyup, gırp çıhardır.

Ülgücü çekende daşa
İşğından göz gamaşa
Herden ki zerb verir başa
Daşçaya yol çıhardır.

Suyu tasdan kapışdırır
Az az gırhır yoluşdurur
Kesip pambuğ yapışdırır
Derisini zol çıhardır.

ARAŞTIRMALARI

cen sürülme suretiyle kullanıldığı tesbit olunuyor. Bununla beraber daha çok yarı halkımızca gözlemlere dayanılarak belirlenmiş ve bildirilmiş oluyor.

Görüldüğü şekilde halk arasında yumurta yağının tercihen yanıklarda kullanılmasının anlam ve isabetini İbni Sina (980 - 1037) dan öğrendiklerimizle çok daha değerlendirmiş oluyoruz.

İbni Sina'nın "Tedbir-ül-müsafirin" adlı risalesinin tercümesine, (1) sayın hocam Ord. Prof. Dr. A. S. Ünver'in "İbni Sina" adlı eserinde ayrı bir bölüm olarak yer verilmiştir. Risalede donuklar, vuruksar gibi bir çok konular meyanında yalvarılmakla da değinilmiştir. Hatta değinilmeyenlere kalmayıp sebeplerine göre tedbirler tavsiye olunmuştur. Örneğin sıcak ve kaynar sudan olan yanıklara tuzlu zeytin yağının tavsiye olduğu halde, ateş yanıkları üzerinde durulurken (S. 85) şöyle denilmektedir :

"Yumurta kırılıp, yarılıp ıslatılır ve bununla ıslatılmış bir yün parçası yanık yerin üzerine konulur. Bu yanık yerin karmamasını temin ve yanık yeri tecrid eder ve acı hissettirmeden yanık yerini kurutur."

Ayrıca, tıp tarihi alanındaki derin ve sağlam bilgisinden pay alıp ırsatlarından yararlandığımız sayın hocam Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'un Genel Tıp Tarihi adlı eserinde dolayısıyla konumuzla ilgili olan şöyle bir kayda (S. 117) rastlamış bulunuyoruz :

Ambroise Paré (2) ilk faal hizmet zevkini kral Francois I. tarafından 1537 de Turin'e yapılan hücumda bulmuştur..

A. Paré Turin'de birçok yaralıları buldu. Bunları Vigo'lu Jean'ın dediği gibi yakıcı sıcak mürver yağı ile tedavi etmeye başladı. Fakat çok geçmeden yağı tükendi. O zaman yumurta, gül suyu, tere yağından yapılmış merhem kullandı. Bu merhem, çok acılı olan mürver yağı tedavisine hem hastalar ve hem de cerrah tarafından tercih edilmiş olmasının esasını, merhem içinde bir unsuru olan yumurtaya bağlamak ve hele yalnız sarısına mal etmek mümkün değil ise de, halkımızın bildirdiği yanıklar, basur memeleri, saç dökülmesi gibi kullanış yerlerine, yararları da eklememizin mümkün olacağını kabullenmiş

Prof. bulunuyoruz. Ancak son zamanlarda Prof. Dr. Minip Yeğin'in ilgi ve teşvikleriyle Fakültemiz Biokimya Laboratuvarlarında steril bir şekilde ve bol miktarda çıkarılıp hazırlanacak yumurta yağının, yine Fakültemizin Cildiye ve Cerrahi servislerinde tedavi amacıyla uygulanmasından sonra söylemek kabil olacaktır.

- (1) Türkçeye çeviren : HAZMI TURA.
(2) Ambroise Paré (1510 - 1590) ünlü Fransız cerrahıdır.

TÜRK EL SANATLARI SERGİSİ

Ankara'da kurulu "Türk El Sanatlarını Tanıtma Derneği", İstanbul Beyoğlu Olgunlaşma Kız Enstitüsü'nün İstiklal Caddesindeki Sergi Galerisinde 6 - 14 Nisan 1971 tarihleri arasında heykelsiz eserlerini sergilemiştir.

Merkezi, Selânik Caddesi, No. 33, Kızılay - Ankara'da bulunan derneğin açtığı sergi İstanbul'lular tarafından büyük ilgi ile izlenmiştir.

FOLKLORUMUZUN BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

Geçen ayın 2 sinde Ankara'da Ankara "Türk Etnografya, Folklor ve Turizm Derneği" tarafından Millî Kütüphaneye Müzik Salonunda "Folklorumuzun Bugünkü ve Gelecekteki Sorunları" adlı dinleyicilerin de katıldığı bir konferans düzenlenmiş, önce derneğin başkanı Prof. Dr. Sükrü Elçin, bu konuda düşüncelerini söylemiş, daha sonra dinleyiciler ve derneğin Genel Sekreteri Cahit Öztelli söz almış, bu konuda görüş ve düşüncelerini belirtmişlerdir.

Derlemeler :

Çorum'un Cevizli Köyünden Mâniler

Derleyen : Nermin KELEK

Deniz ortası mildir
Su gelir güldür güldür
Bir sen söyle bir de ben
Bakalım dertli kimdir

Gel benim Mehemedim
Sarı tütün demetim
Benden sana koğ varmış
Vallahi ben demedim

Mehmetler metin olur
Ahtine bütün olur
Mehmedi seven kızlar
Yanar da tütün olur

Bisiklete binersin
Karıncaı ezersin
Madem benden güzelsin
Neden bekâr gezersin

Bisiklete binersin
Bizim orda inersin
Annem sana sorarsa
Lâstik patladı dersin

Motor geliyor motor
Dumani halka halka
Yârim saçın taramış
Duruyor dalga dalga

Kara hergin içinde
Sarı çizme kıçında
Ben yârimi tanırım
Binbir asker içinde

Tepede otur oğlan
Şapkası fôtür oğlan
Sinemaya giderken
Gel beni götür oğlan

İzmirin asmasıyım
Bezirgân basmasıyım
Bana doktor göndermen
Ben sevda hastasıyım

Vay bıçak kara bıçak
Babam dükkân açacak
Evlenmeyin bekârlar
Naylon kızlar çıkacak

Yol üstünde halıyım
Halının bir dalıyım
Oğlan bana dokunma
Ben bir yiğit mahıyım

Tepede oturuyor
Yüreği titiriyor
Köye candarma gelmiş
Yârimi götürüyor

Şu dağın ardındayım
Güzelin yurdundayım
El işinde gücünde
Ben senin derdindeyim

Siyah çorap öreyim
Ayağına vereyim
Açıl Çorum dağları
Ben yârimi göreyim

Dam başında pıtırak
Gel ikimiz oturak
Sen beni al beni seni
Bu sevdadan kurtulak

Motur geliyor motur
Çıkta dalına otur
Sevdiğim hastalanmış
Al da doktora götür

Kuş burnunun kuruşu
Geçti güzel sürüsü
Sürüsünde fayda yok
Yaktı beni birisi

Gittim bağ bellemeye
Zeynebi kollamaya
Baktım zeynep evde yok
Başladım ağlamaya

Çağırdım satı diye
Nalı getir diye
Baktım satı ağlıyor
Nişanlım kötü diye

Mendilim turahdır
Sevdiğim buralıdır
Geçme kapım önünden
Yüreğim yaralıdır

Karşıdan atlı geçti
Nalı parlattı geçti
Herkes selâm verdi
Beni ağlattı geçti

Dereler katar katar
Zenciri suya batar
Şimdi zaman kızları
Koca diye can atar

(Cevizli Köyü ÇORUM İ. İlimizin ORTAKÖY ilçesi köylerindedir. Mâniler 970 Kasım ayı içerisinde Esmâ Başıkara - Fadime Sakallı'dan ve ağızdan derlenmiştir).

Divriği'den Bir Masal :

Bulgarğa

Derleyen: M. Sabri KOZ

Zamanın birinde bir padişah varmış. Adı da Osmanmış. Atına binmiş, lalasını yanına almış, seyahate çıkmış. Dağlardan, depelerden gezerken bir davar ağılına uğramış. "Buranın sahibi kimdir?" diye seslenmiş. Garşısına bir adam çıkmış; saçlı sakallı, burma bıyıklı, beli kuşaklı, ayağı çarıklı dolaklı. Padişahı, lalasını içeri almış. Oradan bir küdük parçası uzatmış padişahın altına. "Efendim, buyurun oturun" demiş. Lalasını da oraya oturtmuş. Hemen bir guzu kesmiş. Guru-guru odunları çatmış. Guzunun içini dışını temizlemiş. O yaktığı ateşin közünde guzuyu dönderi dönderi bişirmiş. (Döner kebabi da o zamandan galmaymış) Misafirlerinin önüne çıkarmış. O zaman padişah "Bu zahmeti niye bu kadar çektin?" demiş. Çoban da "Ev sahibinin işine misafir garışmaz. Nasıbz buymuş." demiş. Padişah, lalası yemiş içmiş, sonunda müsade istemişler. Çoban da "Haydi uğuruz açık olsun.. Sana bir söz söyleyecem. Sen kimsin Adın ne?" demiş. Padişah da "Benim adım Osman. Bir isteğin, bir dileğin varsa söyle yerine getirem." demiş. Çoban da "Şu bizim kâhyanın gızını bana alır mısın? İste-yim, vermeyi" demiş. Padişah da "Sen benim yanıma gel.. Osman'nın evi nere diye sor, sana gösterirler... Pekâla çoban, senin adın ne?" demiş. Çoban da "Ey efendi! Benim adım Bulgarada.. Bir ay sonra senin yanına geleceğim" demiş.

Padişah çekmiş gitmiş. Sarayın gâpicilerine "Ay başında buraya bir adam gelecek; onu içeri alınız" demiş. Gel olmuş, git olmuş ayı tamam olmuş. Günün birinde Bulgarğa omuzuna bir değnek almış. Değneğin bir ucuna bir yumak eğrilmiş gıl, bir ucuna da bir külek yoğurt bağlamış. İstanbul'a girince "Osman'nın evi nere. Osman'ın evi nere?" diye, sora gezmiş durmuş. Ordan, adamın biri de gülünç olsun diye padişahın sarayını göstermiş. Bulgarğa sarayın önüne çıkmış. Gâpiciler onu görünce padişaha "Söylediğin adam geldi", demişler. O da "İçeri alın, getirin", diye emir vermiş. Onlar da alıp getirmişler. Bulgarğa sağına soluna baka baka saraya girmiş. Padişah da onu olgunluğundan garşlamış. Elinden dutmuş, goltuğa oturtmuş.

Demiş ki; "Bulgarğa neye zahmet çektin... Bunları neye getirdin?" Bulgarğa da "Ula Osman sana gıl ipi getirdim ki ayağa çorap dolak yapırasın da depe depe gıyesin. Bu yoğurdu da getirdim ki bekmezle bekmezleyle gıyesin", demiş.

Padişah "Bulgarğa'ya gahve bişirin, getirin", demiş. Bulgarğa gahveyi bir yudumda içmiş. Fincanı da kaldırmış almış. Bir sağına bakmış, bir soluna bakmış. Sarayın tavanlarına bakmış. "Ula Osman buraları sen mi yaptırdın, babandan mı geldi?" demiş. Padişah da "Benim gücüm yeter mi? Elbette babandan geldi", demiş. Bulgarğa da "Ben bildim ki babandan gılma.. Sen yaptırılmazsın." demiş.

Bulgarğa ne dediyse padişah hoş görmüş. O gece yatmışlar. Sabah olmuş. Akşam olmuş... Bulgarğa "Ula Osman iki gündür sizdeyim. Senin bir vadin vardı, yerine getirmedin. Haniya? Ne kâhya geliyi ne de gızı?" demiş. Padişah da "Aman Bulgarğa sen acele etme. Ben sana kırk gün kırk gece düğün yapacam." demiş. Bulgarğa sabırsızlanıymış. "Yaa.. yaa... Kâhya sana gız mı verir! Bilmem neyimi alacaksın." demiş. Padişah emir vermiş. Kâhyayı getirmişler. Amma kâhya da bir korkuyla gelmiş. Padişah içeri almış. Kâhyaya da sarayın köşesinde Bulgarğayı görünce birden afallamış. "Ula kötü Bulgar! Burada senin işin ne, benim işim ne?" demiş. Padişah de dayanamamış, kâhyaya "Kötü sensin. Böylesi babayigide gız verilmeyi mi? Şimdi gızı alıp getireceksin, kırk gün kırk gece düğün yapacam", demiş. Kâhya da "Gız, gelinsin evden alın-sın." demiş. Padişah irazı olmuş. Askerler toplanıp bir alemnen gızı almış getirmişler, saraya indirmişler. Bulgarğa gızı görünce padişaha "Vadim vardı. Osman, kâhyanın gızını alırsam üç gün üç gece gılınç oyunu oynayacam. Ondan sonra gıveyi olacam demiş. Padişah, ona da peki demiş. Tam düğün davulları vurulmuş. Bulgarğa üç gün üç gece oynamış. Düğün halgi da gözlemiş. Kırk gece yemeler içmeler olmuş. Davullar patlamış, zurnalar gırılmış. atlar çatlamış. Ahali oynamaktan yorulmuş.. Bulgarğa gerdek gecesini günü gızın odasına gırmış. Gızın eli

Yıllık aboneli : 15,
altı aylık aboneli: 7,5
tiradır.
Yurt dışı senelik abone :
\$ 3, £ 1,5, DM 10

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

Basılmayan yazılar istenince geri gönderilir.
Dizgi ve baskı:
Halk Matbaası
İstanbul

Sahibi ve Genel Yayın Müdürü : İHSAN HİNÇER

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden Sorumlu Yönetmen :

BORA HİNÇER

Mektup ve havale için adres : Posta Kutusu : 46, Aksaray - İstanbul , Tel: 22 49 74

TÜRK FOLKLOR/HALKBİLGİSİ DERNEĞİ'NİN YAYIN ORGANIDIR.

Bize gelen KITAPLAR

● Midhat Cemal KUNTAY : "Türk'ün Şehnâmesinden". Şiirler. Önsöz: Faruk K. Timurtaş. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1000 Temel Eser: 56. 20 X 14 boyunda, 112 sayfa, 5 lira.

● Kuzey Kafkas Kültür Derneği : "Kafkas Halk Oyunları Topluluğu". Dernek ve Ekip Hakkında Bilgi. Fotoğraflar ve oyunların ad ve tarifleri. Edinme adresi: Şenyuva Kooperatif Evleri, Emek Mahallesi - Ankara. 16 X 24 boyunda, 26 sayfa.

● Cemal KUTAY : "Sohbetler". Aylık dergi. Sayı: 1. Bayilerde satılmaz. Sadece abonelere gönderilir. Nisan 1971. Sayı: 1. Yıllığı 60, altı aylığı 30 lira. P. K. 167, İstanbul. 20 X 14 boyunda, 128 sayfa, 5 lira.

● Reşat Nuri GÜNTEKİN : "Tanrı Dağı Ziyafeti. Balıkesir Muhasebecisi". Yazarın iki oyunu. Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser, No. 58. 20 X 13,5 boyunda, 184 sayfa, 5 lira.

● Dr. Arın ENGİN : "Yükseliş Savaşımızda Jübitar". Kur'an'da Atatürkçülük ve Rus-Çin İşkencesindeki Türklük. Atatürkçülük Kültür Yayınları, Sayı: 27. 24 X 16,5 boyunda, 174 sayfa, 10 lira.

● Peyami SAFA : "Yalnızız". Roman. Millî Eğitim Bakanlığı, Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser, No. 57. 20 X 13,5 boyunda, 472 sayfa, 5 lira.

● İbn BATUTA (Önsöz ve bugünkü Türkçeye aktaran: İsmet Parmaksızoğlu) :

eline gelerek... "Gördün mü? Osman'ın korkusundan baban seni nasıl verdi.. Siz beni sahapsız mı bellediz?" demiş. Serilen yatağı görünce "Ne yumuşak yatak" diye bir gıldırılmış. "Kâhyanın gızına da kurban" demiş. Bulgarğa muradına ermiş. Muratlılar muradına, biz de erek muradımıza.

Anlatan : Zekiye Koz. 58 yaşında. Okuma yazma bilmiyor. Anlatanın memleketi : Divriği. (Başkalarından dinlemiş). Derleme yöntemi: Anlatanın ağzından, kimi yerse sözcükler olduğu gibi yazıldı. Cümle kurdukları olduğu gibi verildi. Derleme tarihi: Şubat 1969).

"İbn Batuta Seyahatnâmesi'nden Seçmeler". Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser, No. 59. 20 X 13,5 boyunda, 5 lira.

● Seyit KÜÇÜKBEZİRCİ : "Türkler de Bulutları Sağabilir". Türk tarımının su problemini kökünden çözüme ulaştırabilecek önemli bir teklif. Konya, Sarıcalar Köyü Toprak ve Su Koop. Yayınları, No: 3. P. K. 174 Konya. 20 X 14 boyunda, 24 sayfa.

● Muharrem ERGİN : "Dede Korkut Kitabı". İkinci basılış. Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser, No. 1. 20 x 13,5 Cm. boyunda, 240 sayfa, 5 lira.

● John U. NEF - Erol GÜNGÖR : "Sanayileşmenin Kültür Temelleri". İkinci basılış. Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser, No. 24. 20 x 13,5 boyunda, 200 sayfa, 5 lira.

● ATSIZ : "Evliya Çelebi Seyahatname si'nden Seçmeler". Cilt: I. Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser, No. 60/1 20 x 13,5 boyunda, 308 sayfa, 5 lira.

● Ahmet Hikmet MÜFTÜOĞLU - (Fethi TEVETOĞLU) : "Çağlayanlar". Türk lük üzerine hikâyeler. Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser, No. 63. 20 x 13,5 boyunda, 222 sayfa, 5 lira.

● Muazzez MENEMENCİOĞLU : "Sen Kraldın Taçsız". Şiirler. Edinme adresi : Abidei Hürriyet Cad. 147/8, Şişli - İstanbul, 24 x 16 boyunda, 34 yaprak (sayfa numarasız), 10 lira.

● Dr. Tunay AKOĞLU : "Dünyada ve Bizde Turizm - Dünyü ve Bugünü". Varlık Faydalı Kitaplar: 109. 16,5 x 12 boyunda, 192 sayfa, 10 lira.

● Panait İSTİRAATİ - Yaşar Nabi NAYIR : "Baragan'ın Dikenleri". Roman. Beşinci basılış. Varlık Büyük Eserler Kitaplığı: 196. 16,5 x 12 boyunda, 152 sayfa, 6 lira.

● Behçet Kemal ÇAĞLAR : "Malazgirt Zaferi'nden İstanbul'un Fethine". Dört destan: Malazgirt, Mihaloğlu Ali Bey, Boğaç ve Deniz Abdal. Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser, No. 66. 20 x 13,5 boyunda, 86 sayfa, 5 lira.

ASIRLIK TECRUBE
ARADIĞINIZ EMNİYET
ZENGİN İKRAMIYE
SOSYAL HİZMET

ASIRLIK TASARRUF BANKASI

EMNİYET SANDIĞI

(Basın : 60010 - 54)

AKBANK'ta hesabınız
varsa

AKBANK

(Folklor : 55)

Memleket içindeki
Bankacılık hizmetleriniz
kadar
MEMLEKET DIŞI
BANKA İŞLERİNİZ
için de

TÜRK TİCARET BANKASI

EMRİNİZDEDİR

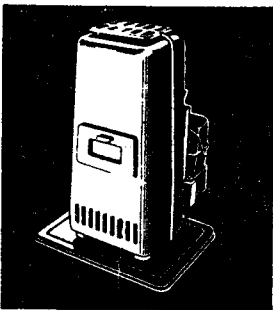
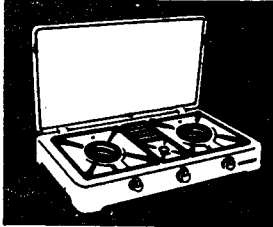
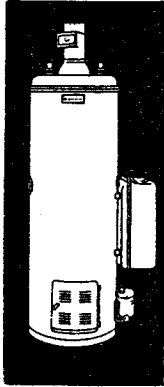
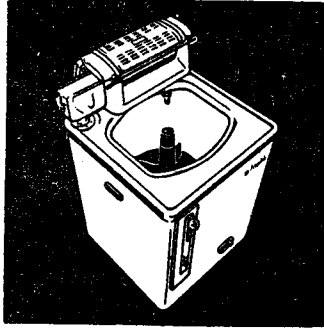
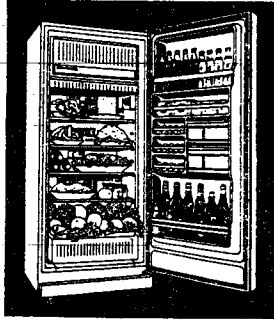
TÜRK TİCARET BANKASI

(Folklor : 56)

ARÇELİK

daima en iyisini
imal eder

üstün kalite
uygun fiyat
devamlı servis

(Yeni Ajans : 1525 - 57)

C-VİTAMINLI
PORTAKAL ÖZÜ

Oralet

Bir bardak suya
bir kaşık ORALET
koyarak taze
PORTAKAL SUYU
içebilirsiniz.

(Radar Rek. — 58)

EVİNİZİN
BANKASI
HERKESİN
BANKASI

SİZE DE
BİR
YUVA

TÜRKİYE EMLAK KREDİ BANKASI

(Basın : A. 20406 — 60197 — 60)

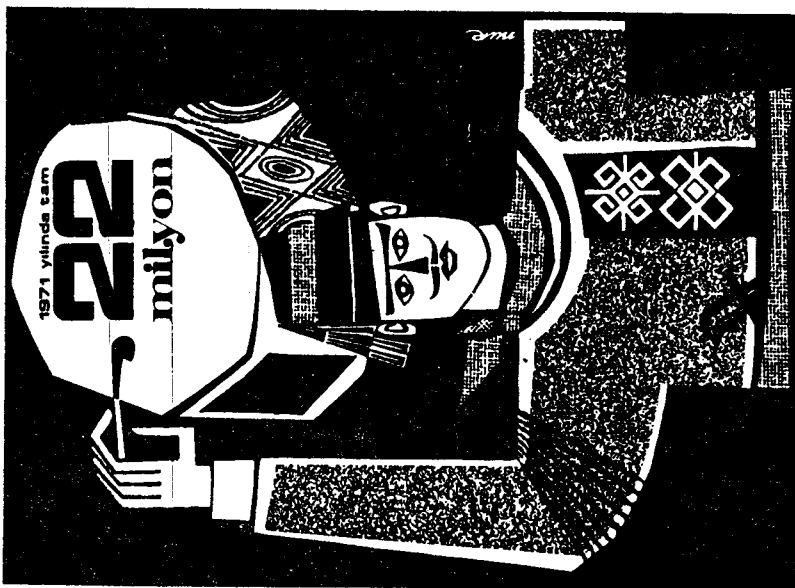
GRİPİN, nezle
başlangıcında birçok
tehlikeleri önlemek
bakımından faydalıdır.
GRİPİN, 4 saat
ara ile günde
3 adet alınabilir.

GRİPİN

(Yeni Ajans : 1527 - 59)

milyon üstüne milyon

T.C. ZİRAAT BANKASI

(Basın : A-20203-70/1819-61)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

HAZİRAN 1971

İÇİNDEKİLER :

- MİHİ Folklor Enstitüsü Üzerine Veynel ARSEVEN
Etiyağ'da Bir Bayram Günü Feyza PALUT
Münih Uluslararası Gençlik Kütüphanesi Dr. İnci AKIDİL
Üç Aşiret Şairinden Üç Şiir Haşim Nezihi OKAY
Halk Müzikleri, Aranjmanlar ve Motöller İhsan HİNCER
Reessam - Şair Levni Cahit ÖZTELLİ
Bayburdu Celâli Kar'sta (2) Hikmet DİZDAROĞLU
Aynı Olaylar: Yörlük Sanata Sergisi T.F.A.
Er Meydanı Kırkpınar (1) Yahya BENEKAY - Serif ERCAN
Naldöken Tahtacıları'nda Sağlık İşleri Rıza YETİŞEN
XVII Yüzyılda Osmanlı Ülkesinde Çalgılar (2) Doç. Dr. M. Kemal ÖZEGİN
Bayburt Mânâleri Dr. Salim SAKAĞLU
Hatsay'da Hıdır-İlyas Efsaneleri Dr. Edip KIZILDAĞLI

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI : 263

KURUŞ : 125

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ